

PAPP P TIBOR

Szolgáljunk és/vagy védjünk?

NÉHÁNY SOVÁNY SZELETKE AZ IRODALMI KÖZVETÍTÉS GYAKORLATI
ÉS ELMÉLETI PROBLÉMÁINAK LYUKACSOS SAJTJÁBÓL

De mivel haragítottam annyira magamra a strukturalistákat és az állami bürokráciát? Talán azzal, hogy kiadtam a Nemlétező államok atlaszát, amelybe jelentős regionális hatalomként a Jugoszláv SZK-t is fölvettem, és úgy helyeztem el, hogy Nejjellel, Palesztinával, Tlon Uqbarral, Utópiával és Shangi-Lával legyen határos.

(Svetislav Basara: *De bello civili*. = EX Symposion 8–9. 1994. 35.)

Az ideológiák érveiket, tételeiket, kategóriáikat alapvetően a tudományból veszik, s mivel az ideológiák a társadalmi valóságról adnak rendszerezett képet, elsősorban a társadalomtudományok jönnek itt számításba. Az újonnan felmerülő tudományos koncepciók, érvek, összefüggések egy részével szemben azonban mindig érzékeltenek maradnak az ideológiák. Kialakult belső kategóriáik, de ugyanúgy a társadalom egy nagy csoportjának vagy rétegeinek érdekei mellett rögzülésük, illetve a politikai küzdelmek rövid távú tematikája, aktuális feszültségtömege stb. meghatározott irányban blokkolja az egyes ideológiákat. A tudományos érvek, a tudományosan lehetséges válaszok jó részét mint „szobatudós”-nézetet vetik el, vagy – mint a különösen radikális ideológiák – mint az éppen szemben álló társadalmi csoport leplezett mesterkedését hártják el. A ki nem szelektált tudományos állítások nagy része azonban átkerül az ideológiai érvek és tételek közé, és a meglévő tételrendszerek alakítását idézi elő.

(Pokol Béla: *A társadalmi alrendszerek önreflexiója*. = Uő. *A szociológiaelmélet új útjai*. Akadémiai Kiadó Budapest, 1988. 50.)

(Vályogvetés.) Téglák híján néhány sajátos rög-eszme.

Amikor vállaltam a közreműködést ebben, a magyar olvasóközönség előtt ~~az ez-redvég szerb irodalmának meghatározó szövegeiből~~ reprezentatív mintát felmutatni próbáló tematikus Tiszatáj számban, sejthettem, hogy elsősorban egy, az olvasók helyzetének megkönnyítését szolgáló, kontextusteremtő segédszöveget várnak majd tőlem. Ehhez vezérfonálul magától értetődően kínálkozott fel számomra a város-metamorika. Olyannyira, hogy a mintában felvonultatandó szövegek kiválasztásánál is igyekeztem ragaszkodni – ha már az egyes értelmezők olvasási kapacitásának végeessége okán teljes metafora-város megjelenítésével teoretikusan lehetetlen számolni – egy-egy véletlenszerűen kezembe akadt¹ szöveg-falrész magyarításához. Talán a válogatás magától értetődőnek mondott szempontjának kifejtése lenne az első elvégzendő feladat, amennyiben továbbra is fenn szeretném tartani a közvetítéshez a kívülálló részéről nélkülözhetet-

¹ (kezembe akadt) A város-metamorika hátulütője, hogy – az általános képzavart elkerülendő – le kell mondanom a naiv értelmezői pozíciót sugalló halász-analógiáról. De minden hiába: kéz hálót ront, s ebből még egyéb problémák is fakadhatnak.

lennek gondolható szakmai kompetencia látszatát. E természetesnek tetsző követelmény az irodalmi szövegek közvetítésének gyakorlatában azonban csak igen ritkán valósul meg elméleti pozícióból is védhető formában. Máshol kell hát keresni a szűkebb értelemben vett legitimációt² biztosítani tudó szakmai konszenzus ismérveit...

A kiválasztás normái inkább az azzal megbízott közvetítő po-etikai attitűdjének³ függvényeként konstituálódnak, semmint hogy a forrásnyelv irodalom rendszerének aktuális, ám már az értékelés szentesítő aktusán is túljutott játéktári elemeiből verbuválódó szövegeit tennék hozzáférhetővé a célnyelv olvasóközönsége számára. Néhány, a folyamatos értelmezés kényszerét tudatosítani próbáló elméleti iskola mentén tájékozódva azt lehet mondani, hogy az irodalom nem igazán rendelkezik állandósulni tudó, történelem feletti szakmai szempontokkal. Különösen így van ez az itt megvalósítandó közvetítés kezdő- és végállapotát képező alrendszerek esetében.

A közvetítés sugárútjain. (Profik profilból.)

Bár csak ritkán folyamatos geo-(szerkesztés)politikai, jobban mondva (szerkesztés)po-etikai munka következménye a szerb irodalomnak a magyar olvasóközönség előtt történő megjelenítése, e tevékenységnek mégis van némi gyakorlata (hogy ne mondjam: hagyománya) a magyar folyóírásban. Két lapot kell itt mindenképpen megemlíteni: először talán a *Lettre Internationale* magyar kiadását, mely '91 és '94 között⁴ szinte folyamatosan közölt a délszláv térség európa-komfort kulturális elveket valló íróitól; illetve a veszprémi *EX Symposiont*, mely máig tudatosan vállalja fel az ország felbomlása óta az utódállamokban nem igazán kívánatos jugonosztalgiát, s tematikus számaiban rendszeresen jelennek meg a szerkesztőség tagjainak régi, ún. irodalmi jugoszlavizmust képviselő kapcsolataiból származtatható írások.

A többi magyar nyelven megjelenő folyóirat csak nagy néha vállalkozik szerb auktorok közlésére, s még ritkábban kerül ki egy-egy szerb irodalmi blokk a szerkesztőségekből. Jómagam két nagyobb próbálkozásról tudok⁵, amelyek olyan szerzőknek kívánnak a (többnyire csak) magyarul olvasók számára is publicitást adni, akik – a szerkesztők vélhető intenciója szerint – képesek a szerb irodalmat napjainkban is reprezentálni. Ezek közül az egyik az újvidéki Forum Könyvkiadó folyóirata, a *Híd*; a másik pedig a szakma közelmúltig egyedüli nemzeti csúcsszervének számító Magyar Írószövetség lapja, a *Magyar Napló*. Az előbbi 1995-ös évfolyamának szeptemberi számát *A mai szerb irodalom kistükré*ként aposztrofálta, az utóbbi idén (1997) áprilisban közölt összeállítást *Szerb irodalom, ma* alcímmel az Európai Figyelő nevet viselő, állandó rovatában.

² (szűkebb legitimáció) Természetesen a sokak által már unt két kuhni mátrix gyengébbikére gondolok.

³ (po-etikai attitűd) A szerb irodalom magyarításon már átesett hányadát nagyjából ismerők számára bizonyára nem lesz újdonság, hogy itt elsősorban Danilo Kiš terminusára gondolok, mely fogalom jelentéstartományából a magyar irodalmi közgondolkodásban – nézetem szerint – inkább az etika szerinti fordítás eresztett elédig gyökeret.

⁴ ('91 és '94 között) Hogy azóta – véleményem szerint – miért esett vissza ez a tendencia, arról majd később.

⁵ (két próbálkozásról tudok) A Balassi Kiadó és a JAK által közösen jegyzett műfordítói orgánomot, az Átváltozásokat azért nem említem itt, mert mind a második, 1994-ben, mind az ötödik, 1995-ben megjelent száma az irodalom alrendszerének a Jugoszlávia felbomlása előtti állapotát látszik tükrözni, s belefut a szellemi táptalaját veszített individuum hontalanságának, poétikailag nem igazán önreflexív, etikai prezentálásába.

Külön érdekesség, hogy mindkét lap afféle szerkesztői jegyzetben reflektál az általa felvállalt közvetítés szempontjaira:

Az elmúlt években a szerb kultúra és közgondolkodás iránt feltűnően megcsappant művelődésünk és politikai gondolkodásunk érdeklődése. Meggyőződésünk, hogy éppen mostanában szükséges ismernünk a szerb írók nézeteit a világról, önszemléletük megnyilatkozásait mind a szépirodalmi alkotásokban, mind a publicisztikai közleményekben. Ezért tartottuk időszerűnek és fontosnak, hogy ízelítőt adjunk válogatásunkkal a szerb gondolkodás különböző megnyilvánulási formáiról és irányairól anélkül, hogy a szélsőséges állításokat helyezzünk előtérbe.[...]» (BORI Imre: Jegyzet. = Híd 1995/9 627.)

Szívem szerint azok közül a többnyire fiatal írók közül válogattam volna, akik semmi közösséget nem éreznek a „nagy helyzettel”, s tüntetőleg csak „a nőkről, az itálról és a kártýáról” írnak. Csakhogy a magyar olvasó ma nyilván nem ilyen „razglednicákat” vár Szerbiából. Kínálkozott volna az egymást nacionalistának illetve posztmodernnek kikiáltó felek néhány éve zajló vitája; ebben azonban sok a lokalizmus, az általánosítások pedig meghamisítják az összképet, hiszen a polémia nem érint mindenkit. Ugyanakkor, az összeállítás céljának megfelelően, az ottani „kirakatból” válogattam, nem titkos szimpátiáim alapján. A legismertebb és legolvasottabb szerzők közül pedig olyanokat vettem figyelembe, akiket a szellemileg függetlennek tekinthető szakma – szellemileg függetlennek tart. (MILOSEVITS Péter: Szerb irodalom, ma. = Magyar Napló, 1997/4. 18.)

(E fejezet lezárása előtt elnézés kell kérem mindazon közvetítőktől és orgánumoktól, melyeknek vonatkozó munkái [a mai szerb irodalom szövegvárosának alkalomilag készült vagy folyamatosan rajzolódó szakmai térképei] mindeddig nem jutottak el hozzám, illetve az általam látogatott könyvtárakhoz.)

Az elmélet sáncai mögül. (Egy sárkeverő okvetetlenkedései.)

Mielőtt tovább raknám a magam kis mondat-tégláit, le szeretném szögezni, hogy mi sem áll tőlem távolabb, minthogy a fentebb megidézett lapok és szerkesztők válogatási szempontjainak legitimitását megkérdőjelezzem. A társadalomtudományok kutatási terepén ugyanis – ha jól értem Pierre Bourdieu szavait⁷ – nem igazán kellene jelentőséget tulajdonítani a konkrét szereplők tevékenységét motiváló személyes indítatásoknak, az ún. *elsőleges olvasatoknak*, hanem az egyszeri, múltó jelenségeket firtató zsurnálkritika anekdotizmusán felülemelkedve az általános tanúságokra illene összpontosítani. Hisz: *Akik a tudományos és a társadalmi megismerés határmezsgyéjén ütötték fel táborukat, vagyis az esszéisták, a zsurnaliszták, a zsurnaliszta egyetemi emberek és az egyetemi zsurnaliszták, arra törnek, hogy összekuszálják, hogy tagadják és eltüntessék a tudományos elemzés és a felületes vizsgálódás között húzódó határt. Egyes egyéneket vagy egy lobbyt okolnak az egész terület szerkezeti felépítéséből következő hatásokért. [...] Egyszerűen azért olvasnak, mert kíváncsiak, s kíváncsiságukat kielégítik a mondén pletyka és az irodalmi pamflet logikájával felépített példázatok és az egyedi esetleírások. Így a rendszer összefüggéseit megvilágító tudományos magyarázatot a szűklátókörű vita leghétköznapibb szintjére süllyeszti, ad hominem érvek segítségével adnak ad hoc magyarázatokat.* (BUORDIEU, Pierre: Homo Academicus = Helikon, 1992/2. 249. o.)

⁶ ([...]Bori Imre jegyzetének ide nem citált része a Hídban közölt írásokhoz a válogatás forrásul szolgáló sajtószerveket lokalizálja.

⁷ (ha jól értem P. B. szavait) Vö. Uő. Homo Academicus = [Profizmus az irodalomtudományban] Helikon, 1992/2. 248.

Az irodalom elméleti legitimációjának bázisát képező szaktudomány⁸ berkeiből szólva Kulcsár Szabó Ernő a következőképpen foglalta össze⁹ az irodalomrendszer honi állapotában máig továbbélő, Lukács György nevével fémjelzett funkció-modellt¹⁰, mely napjainkban is oly nagy előszeretettel kívánja meg az irodalmi szövegek nem pusztán és kifejezetten irodalmi mozgósíthatóságát az ezen alrendszeren belül egzisztálni akaró ágensektől:

Mármost, ha a műalkotás nyelvi, közlésbeli megformáltságát a reprodukált világszerűség minősíti, akkor ennek az lesz (s lett is!) a következménye, hogy a mű megértéséhez nem nyelvi-esztétikai-, hanem világnézeti kompetenciák segítik hozzá az olvasót... Vagyis, az adekvát lényegfeltárás „megjelenítés elvű” esztétikája értelmében a megformáltság és a beszédszerűség azért marad járulékos tényező, mert esztétikai értékesség dolgában az ábrázolás tartalmi helyességéé lesz a döntő szó. (K. SZ. E.: T-M-I 16. o.) Ezt az irodalmat máig a politika és az ideológia szolgálóleányaként kezelő (többnyire rejtőzködő) hagyományt a társadalmi alrendszerek differenciálatlanságával véli magyarázni a kollektív érdekcsoportok harca helyett a szakma és a tudomány funkcionális önfejlődését előnyben részesítő szerző:

Az önszervező és önépítő rendszerek elmélete értelmében egy irodalmi szisztéma akkor működik autonóm képződményként, ha bizonyos értelemben képes leválni, „kikülönülni” abból a nagyobb rendszerből, amelynek értelemszerűen csak akkor lehet működésképes „alrendszere”, ha saját belső szerkezetében nem válik függvényévé a nagyobb egésznek. Ez a működésmód – a Maturana-féle „biológiai autopoietikus rendszerek” analógiájára – csak úgy vesz fel és integrál magába külső impulzusokat, hogy azokat nem identikusan építi magába, azaz, pusztán akkor igazi és funkcionális rendszer, ha nem automatikusan folynak át rajta – ki és be – különféle, más rendszerek felől érkező hatások. Innen tekintve a magyar irodalmiságnak alighanem még ma is az a sajátos jellemzője, hogy ez a leválása, kikülönülése a társadalmi szisztéma egészéből még mindig nem mondható maradéktalanul. [...] Márpedig, ha azon panaszkodunk, hogy modern irodalmunknak nem sikerült kiváonnia a maga autonómiáját, akkor másfelől látnunk kell azt is, mennyiben részesül ebből a kényszerhelyzetből a regionális előfeltevérendszer maga, amelyik ismételen külső lényegeket (szerzői akaratot, intenciót, társadalmi vagy kulturális „megbízást” [kiemelés tőlem: P. p T.] stb.) tulajdonít(ott) az irodalomnak és a művészetnek. (K. SZ. E.: T-M-I 8. o.) Márpedig e lukácsi, de nemcsak lukácsisták által követett szemlélet élt, él és gyaníthatóan élni is fog még egy ideig az irodalomról való szakmai, de akár a tudományos vélekedést megtestesítő cselekvők nem kis hányadánál.

A balkáni fenevad! (Szöveg szövegnek farkasa.)

Talán alkalmas módszer lehet az önszerveződés fokának tesztelésére a magyar irodalmi közvetítőknél a délszláv térség szövegvilágaihoz való viszonyát konstituáló

⁸ (szaktudomány) A Luhmann-féle társadalomszemlélet a társadalom szakosodott alrendszereit a mögöttük álló tudomány biztosította legitimáció következtében véli alkalmasnak az önálló működésre. Vö. POKOL Béla: A szociológiaelmélet új útjai. Akadémiai Kiadó Budapest 1988. 50. illetve uő. A professziótól a professzionális intézményrendszerig. = [Profizmus az irodalomtudományban] Helikon, 1992/2. 262–270.

⁹ (foglalta össze) Az általam felhasznált idézetek KULCSÁR SZABÓ Ernő: Történetiség–Megértés–Irodalom. (Universitas Kiadó Budapest 1995.) c. kötetének bevezető fejezetéből valók.

¹⁰ (funkció-modell) Ha valaki megfeledezett volna róla: K. SZ. E. történelmi vitapartnerének Az esztétikum sajátossága című, sokáig a paradigmátikus normatíva pozíciójában lévő írásával, s annak mai is fellelhető hatásaival polemizál.

előfeltevés-rendszerek kifaggatása¹¹. (Persze az efféléket firtató kérdések – és a rájuk kapható kvázi válaszok – csak a kérdező a térségről alkotott, virtuális irodalom rendszer tér-képének függvényeként tehetnek szert jelentőségre.)

Svetislav Basara a titói Jugoszlávia ideológiai berendezkedését strukturalistának nevezi¹² az általam mottóként megidézet, az *EX Symposion* jóvoltából magyarul is olvasható írásában. Ebből (szöveg)logikailag az is következhetne, hogy az írás szöveg-ideje egybeesik a posztstrukturalizmus fenevadainak¹³ balkáni tombolásával. Az ex-ju-goszláv (de a – nagyrészt belőle táplálkozó – magyar) irodalomértés po-etikai hagyománya pedig nem kis jelentőséget tulajdonít egyes, a nemzeti gyűlölködés szellemét ezen 'strukturalizmus' ideig-óráig oly jól záró palackjából kiszabadító ~~akadémikus szerzőknek~~ a délszláv háború kirobbantásának előkészítésében, s ebben – minden kétséget kizáróan – igaza is van. (Más kérdés, hogy ennek felmérése meddig tartozik az irodalmi közgondolkodás illetve mettől a Hágai Bíróság illetékességi körébe.) Az irodalom levélni készülő alrendszerének szempontjából adekvátsággal bíró kérdés az lehetne, hogy ezek a nem igazán eurokonform szerzők hol helyezkednek el – a megformáltság és a beszédszerűség tekintetében – a szerb irodalom szövegvárosainak a magyar közvetítők által rajzolt virtuális tér-képein...

A posztstrukturalizmus emlőin nevelkedett, ideológiai ellenfelei által jugonosztalgikusnak nevezett, érdeklődésének középpontjába a modernitást és annak (ön)kritikáját helyező értelmezési hagyomány ezzel a kérdéskörrel nem igazán hajlandó/képes szembenézni. Ehhez ugyanis kockára kellene tennie – s így akár el is veszíthetné – a szerzőit megkülönböztető bánásmódban részesítő nemzetközi irodalmi – pl.: *Lettre* '91-'94 – és nem csak irodalmi befogadás közös nevezőjét, az azt képviselőket pusztá létükben is veszélyeztető¹⁴ ideológiai/politikai kirekesztettségének át-po-etizáltságát¹⁵.

¹¹ (kifaggatás) Tudományelméleti szempontból számomra izgalmasabb, hogy egy-egy folyóirat hasábjain megjelenő értelmezői közösség, vagy a csak önmagát képviselő szerző hogyan beszél – mik az általa képviselt beszédmód ismeretelméleti valencái –, minthogy mi az, amit mon-dani látszik. (Bár ez utóbbi sem közömbös annyiban, amennyiben az előbbivel való viszonyára – összhangjára – következtetni enged.)

¹² (Basara nevezi) Az olvasó joggal gondolhatja, hogy nem vall irodalomelméleti szempontból naprakész tájékozottságra a szerző számlájára írni egy-egy, adott szépirodalmi szövegben elhangzó narrátori kijelentést. A magyarított változat lábjegyzete azonban elmosni látszik ezt a szerző/narrátor viszonylatában fennálló különbséget, s mintegy egyértelműsíti a basarai írás [ellen]állásfoglalás-jellegét a szerb társadalmat a testvérháborúig űző vitában. (L: BASARA, Svetislav: *De bello civili*. = *EX Symposion* 8–9. 1994. 34.)

¹³ (a posztstrukturalizmus fenevada) A szakma elméletellenes, anti-professzionalizmusra esküdő, ún. konzervatív része és a szaktudomány elméletcentrikus ún. baloldala közötti folyóírói civa-kodás közepette az előbbieket szívesen láttatják „a nagy igazságokat” semmibe vevő fenevadak-ként az utóbbiakat, bár igazán lényegi különbség – Fish szerint – nincs, sőt nem is lehet a két tábor között. Vö. FISH, Stanley: *Anti-professzionalizmus*. = [Profizmus az irodalomtudomány-ban] *Helikon*, 1992/2. 171–200.

¹⁴ (létükben veszélyeztető) Vö. BASARA, Svetislav: *Kedves István!... [levél]*. = *EX Symposion* 5–7. szám 1993 30–31.; illetve: Szarajevói kézirat – Beszélgetés Stevan Tontićyal. = *Átváltozások* második szám, 1994.

¹⁵ (ideológiai/politikai át-po-etizáltság) Ezen hagyomány továbbfolyásának adott teret a jelzett idő-szakban a megszűnt geopoétikai teret szimulálni, sőt kiterjeszteni is képes *Lettre*, azokban az években, amikor még a délszláv utódállamokban nem álltak talpra az irodalmi jugoszlavizmus képviselő új folyóiratok. (A Szerbiában ilyen funkciót is felvállalni látszó lapok közül én a *Horizonti*, a *Reč* és a *Transkatalog* tevékenységét tudtam eddig helyel-közzel nyomon követni.)

E kvázi nosztalgia *EX Symposion* általi felvállalása mégis hitelessé válhatott azért, hogy a Jugoszláv Írószövetség elnöki tisztét¹⁶ az ország felbomlása okán betölteni már nem igazán tudó Tolnai Ottó *Feljegyzések a Vég tónusához* c. esszé-sorozatában a társadalmi alapját vesztett irodalom rendszer játéktárának problematizálásával meg tudta teremteni az önreflexió azon keretét, melyben az irodalmi jugoszlavizmus nem csupán a múltidézés egyik eszköze, vagy – hogy egy, az érintett szerző által nem túlzottan kedvelt pavić mitologizmussal éljek – a halálon is túl nyúló [hír]név és szakáll növesztés¹⁷ egyik módja, hanem a jugoszlávból a magyar irodalom rendszerébe optáló¹⁸ szerzői közösség társadalmi elvárásoknak is elébe menő szerkesztéspo-etikája, mely természetszerűleg hozta magával a jugoszlávság integratív ex-ideológiájának¹⁹ évtizedei során felgyülemlett kapcsolati tőkéjét, hogy azt a tevékenységéhez – a háborús fenyegetettség nyomán – színtérül választott új közegében is értékesíthesse.

A *Híd* irodalmi válogatása deklaráltan is a szerb közgondolkodás állapotjára kívánta felhívni a magyar politikai gondolkodás figyelmét²⁰. (Elvben nehéz is lenne az irodalmi alkotások[ból] közül a szélsőséges állítások kiszűrésére vállalkozni, hacsak nem a szövegek megformáltságának – szakmai ízléséhez mérten – túlságosan is avantgárd, vagy netán szemet szűrőan atavisztikus játéktári normáira gondolt a szerkesztőség. Másrészt viszont szímtomatikus, hogy egy nemzet politikai vélekedéséről még mindig elsősorban szép- és csak másodsorban közírásokból kíván tájékozódni, tájékoztatni egy, a múltja nyomán méltán profinak tekinthető, az irodalom közvetítésére szakosodott orgánus.) Ez – számomra – azt is jelenti, hogy meghaladottnak gondolja a jugoszlavizmus-problematikát, s a folyóíráshoz nélkülözhetetlen pragmatizmus jegyében engedi magán átfolyni a szerb irodalmi és közgondolkodásnak a po-etika általa használt szűrőjén még átférő állításait. A múlt elfeledésének óhaja azonban, ahogy arra Horváth György emlékeztetett²¹, még nem egyenlő a köz (irodalmi)öntudatával.

Egy jóslat, amint beteljesíti önmagát. (Ciki-e a félreolvasás?)

Hogy az eddig említett közvetítési fórumok nem adtak teret a szerintem leginkább problematikus szerző, Milorad Pavić szövegeinek, az akár világnézeti, akár poétikai attitűdjeik különbözőségével is magyarázható. A 2000 1992/7-es számát újraolvasva arról is tudomást szerezhetünk, hogy hogyan következhetett be az a befogadástörténeti fordulat, amely a nyolcvanas évek végén világhíressé vált 'szótárírót' már-már kihullajtani látszott a magyar nyelvű (világ)irodalom-értelmezés emlékeztetének rostáján.

¹⁶ (elnöki tiszt) Vö. THOMKA Beáta: Bio-bibliográfia. = Uő: Tolnai Ottó. [monográfia] Kalligram Pozsony 1994 163.

¹⁷ ([hír]név és szakáll növesztés) Vö. PAVIĆ, Milorad: Ióannész Sziropulosz élete és halála. [Részlet a szerző Teával festett táj(kép) c. regényből.] = Magyar Napló, 1997/4. 23.

¹⁸ (optáló) Vö. BORI Imre: A Jugoszláviai magyar irodalom rövid története. Forum, Újvidék, 1993. 354.

¹⁹ (integratív ex-ideológia) Az irodalmi jugoszlavizmus szerves folyománya volt a 'titói strukturalizmus' integrációt hirdető, geopolitikai erők által egybentartott államszimulakrumának, ahol – néhány totalitarista és nemzeti tabu tiszteletbentartása ellenében – az irodalom, s a szellem – e viszonylagosság ellenére – szabadnak volt mondható. Ám az ezzel kapcsolatos nézeteim taglálására itt most nem vállalkozom.

²⁰ (a magyar politikai gondolkodás figyelme) Az számomra máig sem világos, hogy itt az egyetemes, vagy a regionális köz szólított meg/fel.

²¹ (Horváth György emlékeztetett) L: HORVÁTH-LOVAS: Csillagok háborúja. = Kilátó (Magyar Szó) 1996. november 9.

Az elismerések özönében (a művet 26 nyelvre fordították le) többé-kevésbé elsikkadt a Kazár szótár politikai üzenete, amely az immár kihalt kazárok sorsát a szerbekével kapcsolja össze. Pedig a regény létfontosságú politikai prófécia is: nemcsak a szerbek világképéhez kínál kulcsot, de azoknak a nemzeti konfliktusoknak a megértéséhez is, amelyek Jugoszláviától Közép-Ázsiáig és a Kaukázusig négy és fél ezer kilométer hosszan lángba borította a világot. [...] Egy elismert, avantgárd közép-európai író, gondolnánk, nem is hirdethet mást, mint békét és internacionalizmust. Pavić azonban rácaffolt erre: őt a jugoszláv polgárháború egyik harcosaként tartják számon, az elmúlt tíz év lázongó Szerbiája mögött álló irodalmi erőként. (KALFUS, Ken: A szerbeknek, szeretettel. = 2000/7. 7.)

Az ~~európai~~ elváráshorizontú irodalmi közgondolkodásnak ezen sommás ítélete szerint, aki haladó irodalmi eszközökkel száll ringbe a szövegvilágok harcában, az vélhetően liberális ideológiai alapbeállítottságú, akinek pedig avitt a poétikai eszköztára, az a legjobb esetben is csak politikailag konzervatív nézeteket vallhat... (A fenti szerző származását nézve, megnyugvással állapítom meg, hogy e szemlélet nem pusztán Kelet-Közép-Európa irodalom rendszereinek specifikuma.) Baj akkor van, ha egy-egy szerző ellentmondani látszik e bevett ítéletalkotási gyakorlatnak²²:

Milorad Pavić nem a faji felsőbbrendűség tantamját püföli egyszerű nacionalisták egyike. Pavić nem bigott, művei ehhez túlságosan is multikulturálisak, túlságosan is ékesszólóan ünnepelnek más civilizációkat [kiemelés tőlem: P. p T.]. Pavić egy új, világméretű harc baljós próféciját hozta el közénk, a jövő század olyan ideológiáját, amely a lehető legtávolabb áll az európai gondolkodás fő áramlatától. [...] Ha az elkövetkezendő néhány évtized története Konstantinápoly örököseinek a túlélésért és a hatalmi státusért folytatott harcáról szól majd, Pavić művei minden bizonnyal kulcsként fognak szolgálni e történet megértéséhez. (KALFUS, Ken: A szerbeknek, szeretettel. = 2000/7. 9.)

Ken Kalfus cikke azt is sugallhatja, hogy az egykor általa is rajongva olvasott könyv[ek] multikulturalizmusa nem irodalmi ~~önérték~~, hanem csak eszköz a szerb nacionalizmus kezében az extrém politikai követelések terjesztésére. Mindezt első kézből vett érvekkel gondolja alátámaszthatónak, hisz az író maga értelmezi ilyenként művét²³. Csakhogy hagyhatja-e magát a szaktudomány alapjaira épülő értelmezés a szerző sajtónyilatkozatokban közzétett intenciója által vezetett? Stornózhathat-e néhány politikai nyilatkozat a mű addigi befogadástörténetét? De nemcsak a fenti prófécia beteljesülésénél hívhatók segítségül a Pavić-szövegek.

Pavić műveit én nem pusztán azért tartom izgalmasnak, mert a fentebb megkérdőjelezett multikulturalizmus teret adott a különböző világképek alteritásának, amelyben nem egy, magát létében veszélyeztetve érző nemzet (és egyéb öndefiníciót használó társadalmi csoport) vélte felismerni (hogy most csak két másik ex-jugoszláv szerző, Végel László és Alješ Debeljak nevét említsem), hanem mert számomra máig eldönthetetlen, hogy a bennük található analógiák, biblikus és apokrif parabolák, feloldatlan paradoxonok, melyek a nyelv természetét, az elbeszélhetőség illetve az olvasástechnikák a szaktudományt is mozgásban tartó kérdéseit vetik fel újra meg újra, joggal emelték-e a pavići szövegkorpuszt a nemzetközi figyelem középpontjába, vagy ma már csupán

²² (bevett gyakorlat) A Magyar Napló válogatása szembe úszik az árral, amikor Milosevits Péter a szellemileg független szerzők közé sorolja Pavićot. Érdekes vita alap lehet ez, hisz akár úgy is értelmezhető, hogy aki nem, az nem része a szellemileg független szakmának. Bár én szívesebben látnék szakmailag független szellemeket e ringben.

²³ (értelmezi művét) Pl. a vele való magánbeszélgetésekben, de főként sajtónyilatkozataiban: 2000, 1992/7.

a megtévesztés mázát levetkezett, posztmodern ideológiai blöff hordozóinak tekintendők. A szaktudomány azon része, amely feladta az adekvát értelmezés rejtvényfejtőit, véglegesíthető voltát külön szokta értékelni, ha egy-egy mű több interpretációs stratégia mentén is képes funkcionálni. A szöveg politikai üzenete el is veszítheti aktualitását, akár még téves értékek hordozójának is bizonyulhat, attól még nem zárja ki az általa felsorakoztatott játéktári elemek interpretációs mobilitását. Kevés olyan szerzői-intenciáról tudok, amely képes tematizálni befogadásának vélhető utótörténetét. A *Feljegyzés a lópokrócon* c. írás narrátora egyértelműsíteni igyekszik az általa előadott történetet, amikor azt az elbeszélés mesteriségének szolgái művelőire, elsősorban önmagára vonatkoztatja. Én a szaktudomány elvárásai ellenében apelláló fricskaként olvasom ezt a történetet, mely a képviseleti irodalom bevált szakmai gyakorlatának tudományos fogadtatását dolgozza fel, csomagolja be, az ellenlábas által is emészthetőnek gondolt formába, s miközben az apokrif az euroatlanti hagyományértelmezés biblikus történetek iránti mítosz-igényét elégíti ki a szerb hagyományok szellemében, arra figyelmeztet, hogy e [szöveg]város palotáinak zárt személyzeti folyosóiról is könnyen kiebrudalhatják foglalkoztatói, ha rájönnek, hogy a szellem tüzeinek szítása közepette olykor egyéb, általuk nem kívánatosnak mondott tevékenységre is vetemedik.

Az én városom. (Fiktív falakat falazva.)

Itt, e szöveg vége felé már bevallhatom, hogy nem igazán tudok mit (főleg nem újat) mondani a szerb irodalom mai állapotáról, hiszen a magam kis tér-képén jórészt csak másodkézből származó szöveginformációkból felrakott épületrészek találhatók. Azóta szerb irodalmi szöveg csak ritkán jut el hozzám primőr formában. (De erről vagy negyven évvel ezelőtt már Németh László is beszélt.) A szűkös közvetítés nyomán így vált számomra egyre izgalmasabbá az, ami [és aki] sorra kimarad, s az, hogy miért marad ki, illetve hogy miért csak elejtett félmondatokban van jelen.

A kérdésre, hogy e válogatásba miért pont ezek a szövegek kerültek be, csak esetleges, anti-professzionális válasszal szolgálhatok. Ezekről szereztem tudomást, s ezekhez szereztünk fordítót, s főként ezek illeszkedtek az általam megtarthatónak gondolt virtuális szövegváros tematikus keretei²⁴ közé (a dokumentumszerű-szövegek válogatási elve egyelőre elvétellett). A kevésbé ismert szerzők közül Velimir Curgus Kazimirt kell csak talán teljes mellszélességgel nekem felvállalnom. Viktorija Aladžić és Boško Krstić Tolnai Ottó ajánlásai²⁵ nyomán kerültek be a magyar irodalom látókörébe. Érdekes, hogy az előbbi még nem igazán talált sem fordítóra, sem lapra, az utóbbinak viszont már szinte divatja kezd lenni folyóírásunkban. Mindkettő a regionális kötődés, s az azt

²⁴ (tematikus keret) Dissy Dénes hivatkozik Aaron Blumm Symposionbéli szerzőtársnőnk azon kijelentésére, hogy némely 'strukturalista' szerzők önmagukban már nem igazán aktuálisak, de egy-egy kijelentésük, ama bizonyos pavići szakáll módjára, túléli őket, s így Major Nándor azon gondolata, hogy 'a síksági ember áldatlan helyzetben van, mert minden második generációnak újra kell kezdeni az életet, hisz porból és sárból épült településeit hamar maga alá gyűri az enyészet; más vidékeken viszont kővárosokat építenek...' lehetett e válogatás apropója. L.: DISSY Dénes: Végl Wittgensteinja Vajdaságban. = Symposion, 1996. No. 007 29.

²⁵ (T. O. ajánlásai) Viktorija Aladžić A másik történet c. megjelent Lovas Ildikó kötet utószavában említetik meg, ahol a két író nő vállalkozását ikerkönyveknek nevezi. (126. o.) Boško Krstić jó egy esztendeje volt Tolnai előadótársa egy szegedi könyvbemutatón, s azóta már az EX Symposion közölt is részletet A Beringer-kastély c. regényéből. Tudomásunk szerint ezt tervezi a Pompeji is, ahol Utasi Csilla fogja bemutatni a könyvet.

megtestesítő város, Szabadka irodalmiasításával tehet szert jelentőségre. Albahari már évek óta, Basara pedig az utóbbi időben, de annál erőteljesebben van jelen a közvetített szövegek között. Úgy látom, ez utóbbi léphet a kegyvesztett Pavić helyébe (bár nem ártana őt sem előzetes ideológiai normakontroll alá vetni – a riportrészlet segíthet ebben). Az ismerősen csengő keresztnévvel megáldott költőktől – a személyes, s ezért irodalmilag irreleváns kapcsolatokon túl – talán a kiísi szerep továbbvitelét is várja tükör a szakma... E számot az írásom elején tárgyalt gyakorlatok és kon-kur(r)ens változásokkal egybeolvassza²⁶ az igen tisztelt maga árnyalhatja tovább saját kis virtuális térképét. Nem gondolom, hogy ki lehet/kellett volna térni a szakmai gyakorlat felemás, ellentmondásos kritérium-rendszere és az olvasók irodalmatlan elváráshorizontja elől; s azt sem, hogy nekem kellene rendet vágnom a közvetítés burjánzónak semmiképpen sem nevezhető rend-szertelenségében, mégis

[Láttatni és/vagy eltakarni. (Rendszerek és rendszerezők.)]

azt hiszem, senki sem gondolja komolyan, hogy bármely szövegválogatás képes lehet egy adott irodalom rendszert a maga autentikusságában, és – mindenekelőtt – zajló folyamatában láttatni. De a folyóírás intézménye az őt legitimálni hivatott szaktudomány által neki szánt rendszerbeli szerepet sem tölti be, hisz továbbra is hagyja reflexió nélkül érvényesülni a 'kikülönülését' késleltető *társadalmi/kulturális megbízásokat*. A fő kérdést jómagam abban látom, hogy képes-e a folyóírás a poétika felől ragadni meg a számára elsősorban etikaiként megjelenő, de közvetve ideológiai (rosszabb esetben [napi]politikai) témákat, vagy – a „nagy kérdéseket” az irodalom, illetve az esztétikum köntösébe bujtatva – igyekszik tovább folytatni a társadalmi berendezkedés és -magatartás általa üdvösnek vélt formáiról és módjairól szóló vitát. De – ami talán még ennél is fontosabb – az irodalom által kínált termékeket fogyasztók egyre apadóbb rétege is efféle – K. Sz. E. által elmarasztalt – szolgáltatásra, és szolgáltatókra vágyik²⁷. Őket azonban nem lehet/szerencsés lesepenni a legitimáció már megidézett szakmai mátrixával a színről. Ám a szakma számára nincs fenyegetőbb, mint a populáris és a populista²⁸ irodalom iránti fogyasztói igény réme. A gond persze nem azzal van, hogy ezeket az elvárásokat nem képes kezelni, hanem hogy legitimációs arisztokratizmusa nem is igazán kíván számolni a kuhni mátrix kiterjesztésével. Amit láttatni vél, az esetleg – látható formában – nem is létezik²⁹, amit pedig mértékadónak gondolt bölcsességgel takarni igyekszik, az – akarata ellenére – előtüremkedik a szövegek, a viták és a válogatási elvek – csak megjelenítésükben és nem működésükben irodalmi – szövevei alól. A szakma gyakorlata továbbra sincs tekintettel az őt *védeni* kísérő szaktudomány meglátásaira, s miközben avított ideológiai ellentéteket ápol, aközben kurrens társadalmi kihívásokat takar el.

²⁶ (egybeolvassza) A folyóírás van annyira marketing-ellenes, hogy elbírja egy alkalmi bérszerkesztőtől a vetélytársak ezen elvtelen propagálását.

²⁷ (szolgáltatókra vágyik) Vö. a K. SZ. E. idézett művében az egyetemi felvételik tapasztalatairól írottakkal.

²⁸ (populista) Itt inkább a nemzeti, semmint a szociális populizmustól való berzenkedéssel lehet számolni.

²⁹ (nem is létezik) Az irodalom én vagyok – mondhatná a posztstrukturalizmuson edződött, öntelt befogadó. Az irodalom rendszer pedig csak a képzeletem – (szellem)történetileg releváns – szüleménye.